

9

Hvad lavede de under besættelsen?

I den tyske besættelses første måneder i 1940 førte den danske regering en afventende politik over for Tyskland. Det blev til den såkaldte samarbejdspolitik, som er betegnelsen for den særlige ordning, som eksisterede mellem Danmark og Tyskland. Det er også betegnelsen for den politik, den danske regering førte over for besættelsesmagten frem til den 29. august 1943. Grundlaget for samarbejdspolitikken var et ønske blandt danske politikere om at skåne den danske befolkning så meget som muligt samt om at bevare så megen indflydelse som muligt på danske hænder.

Under besættelsestiden foregik der i Danmark et omfattende økonomisk samarbejde med besættelsesmagten. Dette samarbejde skete i vidt omfang efter ønske og med støtte fra den danske regering for at støtte dansk produktion og beskæftigelse. Under besættelsen lød der dog efterhånden stigende kritik af de firmaer, som tjente godt på samarbejdet og ofte også brød dansk prislovgivning for at øge fortjenesten. Firmaer og enkeltpersoner, der samarbejdede med besættelsesmagten, blev populært kaldt værnemagere.

I modsætning til de fleste tyskbesatte lande under 2. Verdenskrig opstod der i Danmark ikke en modstandsbevægelse umiddelbart efter besættelsen den 9. april 1940, og befolkningen sluttede generelt op om regeringens samarbejdspolitik. Først efter aktionen mod Danmarks Kommunistiske Parti, DKP, 22. juni 1941 opstod der en egentlig modstandsbevægelse. Partiet gik under jorden og fortsatte det politiske og faglige arbejde, først og fremmest ved udsendelse af flyveblade og etablering af en illegal presse (Land og Folk). På samme tid iværksatte partiet også de første sabotageaktioner.

Kun meget få deltog i modstandsarbejdet. I 1943 tiltog de illegale aktiviteter dog med flere illegale blade og flere og mere effektive sabotager. En væsentlig forudsætning for sabotagen var tilførsel af våben og sprængstof fra England. Fjenden var naturligvis tyskerne, men man

søgte også at standse samarbejdspolitikken eller endog fremkalde et brud mellem regeringen og besættelsesmagten. Sommeren 1943 blev et gennembrud for de illegale bevægelser. Et skift i den folkelige opinion kulminerede i august med kommunistisk organiserede bystrejker i 17 provinsbyer, det såkaldte Augustoprør. Den tyske reaktion herpå blev til sidst et ultimatum til regeringen om at gribe ind. Regeringen afslog dog, indgav 29. august 1943 sin afskedsbegæring og ophørte med at fungere.

*En gruppe danske soldater om morgenen den 9. april 1940 nær Bredevad i Sønderjylland.
To af dem blev dræbt senere samme dag (Danmarkshistorien.dk).*

Fra årsskiftet 1943-44 tog dannelsen af illegale grupper fart. Trods talrige oprulninger deltog flere og flere i det illegale arbejde; antallet af illegalt organiserede passerede således ca. 20.000 ved årsskiftet 1944-45, og ved befrielsen 4. maj 1945 var det nået op på næsten 50.000.

Der var således mange nuancer i, hvordan danskerne forholdt sig til den tyske besættelsesmagt, og der var også i stigende grad en polarisering i befolkningen mellem dem, der "gjorde modstand" og dem, der ikke gjorde det og måske endda samarbejdede med tyskerne. I mange familier er der derfor historier om, hvordan ens aner og familie egentlig forholdt sig under besættelsen, og mange har behov for at undersøge dette nærmere.

Modstandsbevægelsen

Modstandsbevægelsen bestod af mange forskellige grupper og organisationer:

- Væbnede modstandsgrupper og modtage-/transportgrupper. Fx BOPA, Holger Danske og Hvidstengruppen.
- Politiske modstandsgrupper (kamp med ord). Fx Frit Danmark.
- Ikke-politiske foreninger (åndeligt modspil). Fx Ringen og Frihedsrådet fra 1943.

Det var således ikke alle, der var involveret i aktive kampe mod tyskerne – langt de fleste havde rollen som forskellige typer af hjælpere. [Nationalmuseets database](#) over personer med tilknytning til modstandsbevægelsen har mere end 85.000 personer, men historikere mener, at der næppe har været mere end nogle få tusinde modstandsfolk, der reelt var aktive i aktioner.

Nationalmuseet skelner mellem følgende typer af modstandsfolk:

- Aktive – De organiserede modstandsfolk. Det vil sige sabotører, faldskærmsagenter, modtagegrupper og aktive, der foretog likvideringer eller transporterede modstandsfolk på flugt.
- Hjælpere – Personer, som mere systematisk bistod modstandsfolk uden selv at tage aktivt del, fx ved at stille deres hjem til rådighed eller ved at støtte modstandsbevægelsen med penge. Arbejdede også med efterretninger, radiosending og administration.
- Situationsbetingede hjælpere – Personer, som ydede hjælp spontant i en pludseligt opstået situation, eksempelvis i forbindelse med flugt.
- Hjælp efter befrielsen – Personer, som blev optaget på styrkelisterne som hjælpemandskab eller lignende. Fx ventegrupperne og forplejning efter befrielsen.

*Frihedskæmpere på en bil ved Københavns Byret i maj 1945
(Nationalmuseet)*

Selve databasen indeholder, i det omfang oplysningerne fremgår af kilderne, oplysninger om personen (navn, fødselsdato, hjemsted, stillingsbetegnelse), stedet eller stederne, hvor vedkommende var tilknyttet modstandsbevægelsen, typen af det modstandsarbejde, som vedkommende deltog i, og vedkommendes organisationstilknytning.

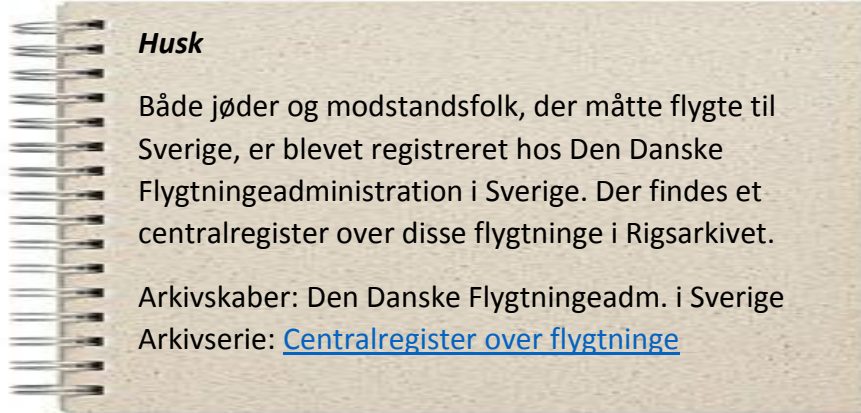
Det er ikke oplysninger om alle personer i modstandsdaten, der er offentligt tilgængelige. Hvis personen er nulevende, skal vedkommende som hovedregel have givet lov til, at oplysningerne er offentlige. Og hvis personen er afdød, skal der ifølge datalovgivningen gå 10 år fra dødsfaldet, inden oplysningerne offentliggøres.

Der findes næppe nogen anden kilde end modstandsdaten, der er mere komplet, hvad angår modstandsbevægelsen. Alligevel hører man mange eksempler på, at personer mener, at deres familie har været med i modstandsbevægelsen, uden at det kan findes i modstandsdaten. Det kan der være flere grunde til:

- Personen har hjulpet modstandsbevægelsen, men uden selv at have været egentligt medlem af modstandsbevægelsen.
- Personen har gjort modstand på en eller anden måde (fx nægtet at servicere tyskere), og så er "modstand" med tiden blevet til "modstandsbevægelsen".
- Personens aktiviteter er ikke dokumenteret noget sted eller kendes kun under et dæknavn.
- Personen har ikke været død i 10 år.

Man må i hvert fald i denne situation antage, at personen ikke har været en del af den organiserede modstandsbevægelse, der er godt dokumenteret.

Webadressen til modstandsdaten er modstand.natmus.dk.

Danskere i allieret tjeneste og krigssejlere

Over tusind danske statsborgere meldte sig til allieret krigstjeneste under Anden Verdenskrig. Langt de fleste gjorde tjeneste i de britiske styrker, men også i de canadiske, franske, amerikanske, norske og andre allierede nationers tjeneste var der danskere. Fra eksilorganisationen Det Danske Råd i London forsøgte man at organisere en målrettet hvervning af danske statsborgere med henblik på at oprette en egentlig dansk enhed under britisk kommando i Royal East Kent Regiment – kendt som The Buffs.

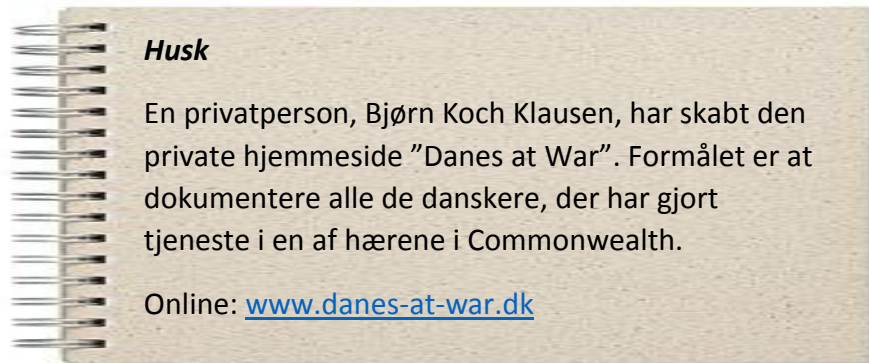
Det lykkedes imidlertid aldrig, først og fremmest fordi der ikke var nok kandidater, men også fordi en del af dem, der kom i The Buffs, blev håndplukket til specialstyrker, hvoraf flere blev sendt til Danmark som faldskærmsagenter.

Ligesom Nationalmuseet har en database over modstandsfolk, har de tilsvarende en database over danskere, der var i allieret tjeneste. Materialet, der ligger til grund for registreringen i databasen over frivillige i allieret krigstjeneste, stammer fra Frihedsmuseets Arkiv, Rigsarkivet og en række bøger om og af de frivillige. Databasen findes på denne side: allieret.natmus.dk.

En anden kategori var de såkaldte krigssejlere fra danske besætninger. Selvom besættelsen i 1940 kom som en overraskelse, tog flere rederier foranstaltninger umiddelbart inden, og fælles for dem var ordren om at søge neutral havn. De danske kaptajner fulgte ordren eller valgte selv eller under pres fra besætningen af søge mod en britisk eller fransk havn, hvis der ikke forelå andre instrukser. I Storbritannien blev de danske skibe formelt beslaglagt, og søfolkene fik tilbud om at fortsætte deres tjeneste under britisk flag.

Omkring 90 procent valgte at sejle for briterne. Dermed kom de omkring 6.000 civile søfolk til at gøre allieret tjeneste ved at sejle under de skærpede omstændigheder, som krigen bød på. Danske søfolk kom derved til at indgå i den livsvigtige konvojsejlad mellem USA og Storbritannien, men derudover også i egentlige militæroperationer som fx landgangen i Normandiet 6. juni 1944, hvor omkring 25 danske skibe og 800 danske søfolk var en del af angrebsflåden.

Den nævnte database indeholder også de navngivne danskere, der sejlede for de allierede, fortrinsvis de, der omkom. Databasen er ikke komplet med hensyn til alle, der sejlede i allieret tjeneste.

*Danske frivillige samlet i The Buffs, Royal East Kent Regiment
(Nationalmuseet)*

Fangelejre

Næsten 6.100 danskere blev deporteret til kz-lejr eller tugthus i Tyskland. Deportationerne startede i efteråret 1943, umiddelbart efter at den danske regering havde trukket sig fra samarbejdspolitikken. Først blev jøderne og kommunisterne deporteret, omend mange af disse som bekendt nåede i sikkerhed inden. Derefter kom turen til modstandsfolk, kriminelle, såkaldte 'asociale', politifolk og grænsegendarmer. De danske myndigheder protesterede og henviste til de tyske løfter fra den 9. april 1940, men forgæves.

Det omtrentlige tal for fordelingen af danskere, der blev deporteret til Tyskland er:

- 2850 modstandsfolk
- 2050 politifolk og grænsegendarmer
- 481 jøder
- 450 asociale
- 150 kommunister

Danskerne blev sendt til en række af de frygtede kz-lejre, herunder Buchenwald, Theresienstadt, Neuengamme og Ravensbrück. Cirka 600 af de danske fanger døde på trods af, at de havde bedre vilkår end mange af de andre fanger, idet de fik lov at modtage tøj og fødevarer hjemmefra.

Fra december 1944 til midten af marts 1945 lykkedes det for de danske myndigheder at afhente ca. 500 politifolk og grænsegendarmer samt ca. 100 såkaldt 'asociale' og 'vanekriminelle'. Altså hovedsageligt ikke-politiske fanger (dvs. ikke-modstandsfolk), som blev ført til Danmark og anbragt til videre internering i Frøslevlejren i Sønderjylland.

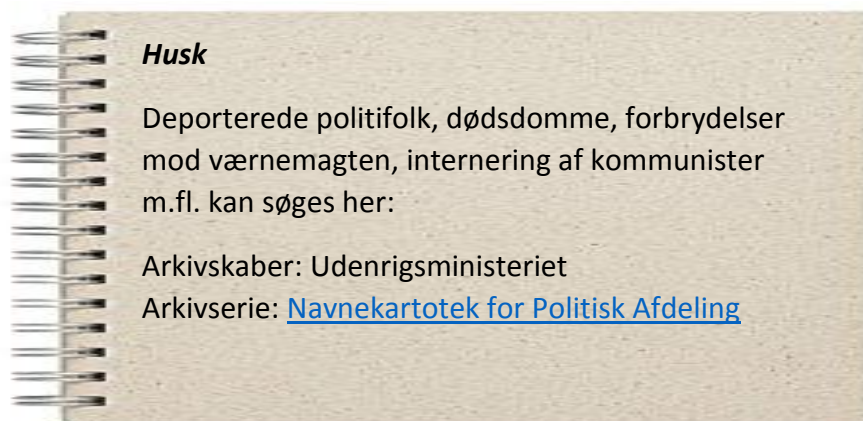
I midten af marts 1945 var hele spørgsmålet om evakuering af kz-fangerne i Tyskland trådt ind i en ny og afgørende fase: nu blev de danske anstrengelser forenet med de svenske under ledelse af vicepræsidenten for Svensk Røde Kors, grev Folke Bernadotte. Efter forhandlinger med tyskerne blev de danske koncentrationslejr-fanger sammen med de norske i april 1945 reddet ud af lejrene og sendt til Sverige med De Hvide Busser. De undgik dermed de forfærdelige dødsmarker, som i krigens sidste tid kostede mange menneskeliv.

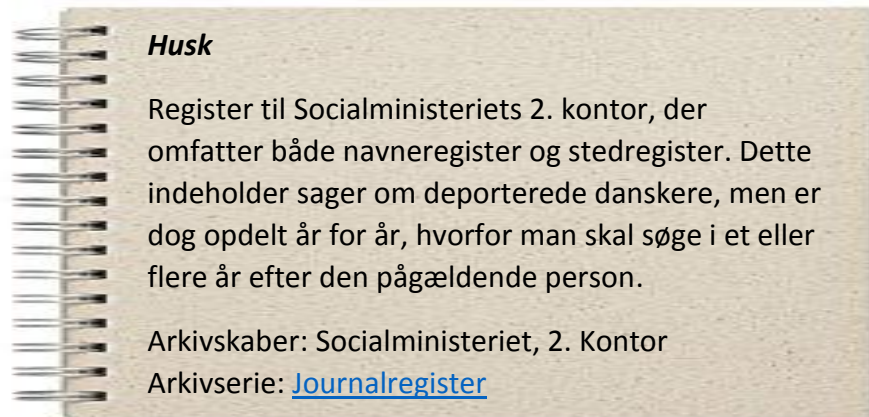
Der findes en lang række delvist overlappende kilder til de internerede og deporterede danskere under besættelsen. Hvad angår den store gruppe af modstandsfolk, vil den bedste

kilde som udgangspunkt være [modstandsdatabasen](#), der er nævnt i det tidligere afsnit. Her vil det som regel fremgå, hvis modstandspersonen har været i kz-lejr.

Udenrigsministeriets arkiver indeholder personsager om en række deporterede personer fra Danmark, herunder politifolk, personer, der begik forbrydelser mod værnemagten, og internerede kommunister. Alle disse emneordede grupper har fælles navneregister, som er et godt sted at starte, og der vil i dette register være henvisninger til journaler og sager.

Socialministeriets 2. kontor varetog under besættelsen det hjælpearbejde, der var over for de deporterede danskere i Tyskland. Deres arkiver indeholder således sager på internerede, deporterede kommunister og deporterede jøder og politiske fanger. Man kan med fordel starte i ministeriets journalregister, der derefter vil henvise til journalen, hvor yderligere oplysninger kan findes. Det vil være lidt udfordrende, at journalregisteret er organiseret årstalsvis, hvilket betyder, at man skal lave opslag i alle de år, der kan være relevante for den pågældende person.

Frøslev-lejren

Under en forhandling med besættelsesmagten i januar 1944 foreslog man fra dansk side, at der blev opført en interneringslejr i Danmark. Formålet fra dansk side var at forhindre yderligere deportationer til Tyskland. I marts 1944 blev en lejr med tyskerne som bygherrer opført ved Frøslev Plantage nær den dansk-tyske grænse. De danske myndigheder, som betalte for opførelsen og driften af lejren, forsøgte yderligere at opnå tilsagn om, at allerede deporterede skulle føres tilbage til denne lejr.

I forhold til deportationer var fangeledelsen stort set magtesløs. En måned efter at lejren var taget i brug, brød tyskerne selve grundlaget for lejrens oprettelse ved at deportere 195 fanger til kz-lejre i Tyskland. På trods af deportationerne må lejren med danske øjne betragtes som en succes. Op mod 7.000 blev interneret i Frøslevlejren, og såfremt den ikke var blevet bygget, må man antage, at flertallet af disse var blevet deporteret til Tyskland.

Der er ikke bevaret noget samlet kartotek over fangerne i Frøslevlejren 1944-45, men Frøslevlejrens Museum har samlet oplysninger om fangerne fra en række forskellige kilder,

eksempelvis det tyske kommandanturs arkiv og de lykønskningsskrivelser med autografer, som fangerne udvekslede indbyrdes i forbindelse med mærkedage. Kartoteket, der er online, indeholder mange af de politifolk, der blev internerede. Men derudover er der ikke tale om noget fuldstændigt kartotek.

Siden med databasen over Frøslev-lejren findes her: froeslev.natmus.dk

Frøslev-lejren (Nationalmuseet)

Andre kilder til internerede

Den internationale organisation, Arolsen Arkiverne, er et internationalt center for alle typer af personer, der under Anden Verdenskrig blev forfulgt af eller arbejdede for nazisterne. Arkiverne har 240 ansatte og information om 17,5 millioner personer. De samarbejder med et antal lande og er en organisation under UNESCO.

En voksende andel af arkiverne er digitaliserede, og der findes på organisationens hjemmeside (der bl.a. kan ses på tysk eller engelsk) en søgemulighed for at finde personer, der blev forfulgt/udbyttet af nazisterne.

Siden med Arolsen Archives findes her: arolsen-archives.org

Der findes i Rigsarkivet en lang række arkivalier, der knytter sig til de danske kz-fanger og internerede under besættelsen. Den følgende tabel viser nogle af disse, som kan være relevante i en søgning efter familiemedlemmer. Ved hjælp af de anførte arkivskabere og arkivserier er det muligt at søge materialerne frem i Rigsarkivets søgebase Daisy, hvorefter de kan bestilles til læsesalen i København (hvis de er ældre end 75 år), eller der kan ansøges om adgang (hvis de er nyere end 75 år).

Arkivskaber	Arkivserie
Generelle	
Dansk Røde Kors	Kartotek over internerede danske i Tyskland, henlagt på navn
Rigspolitchefen, Eftersøgningstjenesten	Lister over savnede jøder, koncentrationslejr-fanger o. lign.
Forsvarets Arkiver (FOARK), Besættelsestidssamlingen	Forsvarets faldne, eftersøgte, arresterede samt overførte til koncentrationslejre

Frihedsfonden	Kartotek fra Dansk Røde Kors' Hjælpekontor, Ålborg. 1.014 navne på danskere, der blev arresteret af tyskerne
Afdøde fanger	
Dansk Røde Kors	Kartotek over internerede danske i Tyskland, der er døde
Frihedsfonden	Kartotek over ikke-politiske fanger, døde efter ophold i kz-lejr
Frihedsfonden	Kartotek: Politi, døde efter ophold i kz-lejr
Frihedsfonden	Kartotek: Politi, døde i kz-lejr
Frihedsfonden	Kartotek: Politiske fanger, døde i kz-lejr, med grav
Frihedsfonden	Kartotek: Gendarmer, døde efter ophold i kz-lejr
Frihedsfonden	Kartotek over ikke-politiske fanger, døde i kz-lejr
Frihedsfonden	Kartotek: Politiske fanger, døde efter ophold i kz-lejr
De enkelte lejre	
Frihedsfonden	Kartotek: Døde efter hjemkomst fra Theresienstadt
Frihedsfonden	Kartotek: Døde i Theresienstadt
Dansk Røde Kors	Kartotek over internerede danske i Tyskland; Theresienstadt
Frihedsfonden	Kz-Fangerne: Porta og Stutthoffanger
Socialministeriet, 2. Kontor	Journalkort over fanger i kz-lejren Stutthof

De Hvide Busser ankommer med kz-fanger fra Tyskland

Retsopgøret

Retsopgøret er betegnelsen for det juridiske opgør efter besættelsen med danskere, der havde støttet eller hjulpet den tyske besættelsesmagt i perioden fra 1940 til 1945. Efter befrielsen indførte Folketinget en række love om landsskadelig virksomhed med tilbagevirkende kraft, og der blev også igen indført dødsstraf. I alt blev over 30.000 mistænkte interneret, 13.000 blev dømt, og 46 endte med at blive henrettet. Den største gruppe af dømte udgjordes af danske, som havde været i tysk militærtjeneste. Hertil kom en række forretningsfolk, der blev tvunget til at tilbagebetale penge, der var tjent på såkaldt "utilbørlige leverancer" til tyskerne.

Efter befrielsen påbegyndte modstandsbevægelsen interneringer af formodede landsforrædere efter det såkaldte centralkartotek, som var oprettet over mistænkte. I maj 1945 var stemningen ophidset, og mange uskyldige eller små fisk røg med i købet.

Selve retsopgøret blev præget af, at den hektiske stemning efter befrielsen hurtigt fordampede. I begyndelsen blev der idømt strenge straffe, men disse mildnedes hurtigt. Allerede i 1946 vedtog Folketinget et revideret straffelovstillæg, der mildnede straffene og åbnede for prøveløsladelse. Med tiden slog Justitsministeriet også ind på en benådningspraksis, og trods de strenge straffe var den sidste af de dømte under retsopgøret løsladt i 1960.

Straffelovstillæggene kom i form af en række love i tiden efter befrielsen. Der skelnes typisk mellem fire love, hvoraf de to første var egentlige straffelove, hvor domstolene skulle afgøre straffen, mens de to sidste var love om tilbagebetaling af fortjeneste ved tysk samarbejde.

- Værnemagerlov 1 (Forræderi og anden landsskadelig virksomhed, Lov 259 af 1. juni 1945): Efter denne lov blev der idømt dødsdom, livsvarigt fængsel eller fængsel på mindst 4 år. Der blev idømt 78 dødsdomme (103 blev dødsdømt i første instans, men 25 fik straffen nedsat i sidste instans). Af de 78 dødsdomme blev 46 eksekveret.

- Værnemagerlov 2 (Lov 406 af 28. august 1945 om Tillæg til Borgerlig Straffelov angående Forræderi og anden landsskadelig Virksomhed): Ifølge denne lov kunne der idømmes op til 4 års fængsel til mindre alvorlige forseelser end Værnemagerlov 1. Der blev tilsammen idømt ca. 13.000 straffe efter Værnemagerlov 1 og 2.
- Værnemagerlov 3 (Lov 499 af 9. oktober 1945 om Avancebegrænsning vedrørende visse Leverancer og Arbejder): Virksomheder og personer, der arbejdede for tyskerne under besættelsen, skulle betale den del af avancen tilbage, der oversteg 5 %.
- Værnemagerlov 4 (Lov 500 af 9. oktober 1945 om Tilbagebetaling af Fortjeneste ved Erhvervsvirksomhed): Virksomheder, der direkte var oprettet eller udvidet for at gøre forretning med besættelsesmagten, skulle tilbagebetale deres fortjeneste.

Foruden de dømte efter værnemagerlovene, var der også et stort antal danskere, der var under mistanke for at være værnemagere (også betegnet landssvigere). Som tidligere nævnt blev der interneret 30.000 personer på mistanken. Mange af disse blev ikke dømt, men løsladt igen.

Mistænkte og dømte

En af de vigtigste kilder til personer fra retsopgøret og de øvrige danskere, der skulle have haft utilbørligt samarbejde med tyskerne, er Centralkartoteket. Centralkartoteket blev grundlagt under besættelsen som opsamlingssted for oplysninger, som via modstandsgrupperne indsamledes om landssvigere med henblik på det kommende retsopgør. Arbejdet blev fortsat efter befrielsen, hvor man kunne inddrage nyt materiale i form af beslaglagte tyske arkivalier mv.

Der er den ulempe ved at benytte kortene i Centralkartoteket i Rigsarkivet, at de indeholder såvel rigtige som forkerte oplysninger. Nogle af de rygter, der cirkulerede om tyskvenlige personer, viste sig senere at være unøjagtige eller grebet ud af luften. Kortene har til gengæld den fordel, at de indeholder oplysninger om forhold, der endte med ikke at komme for retten, og folk, som døde under besættelsen (faldne på østfronten, likviderede), og hvis forhold derfor aldrig blev nærmere klarlagt gennem en retssag.

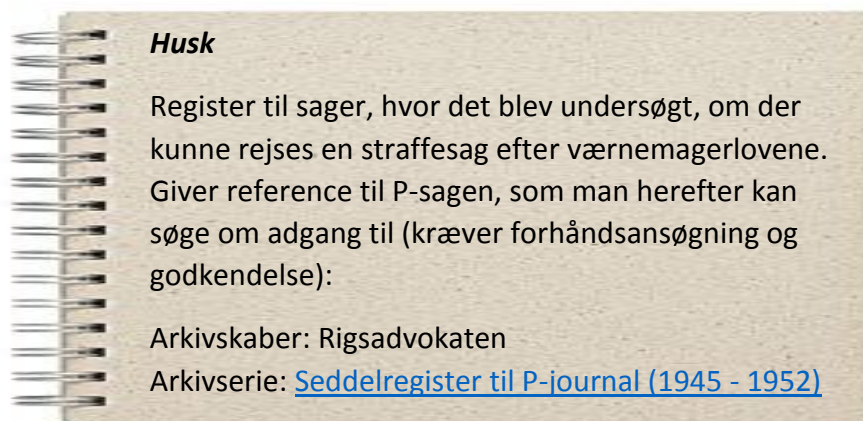
For de folk, der kom for retten, vil kortene ofte indeholde oplysning om, hvor og hvornår dommen faldt, og hvad straffen blev. For personer, der blev dømt meget sent under retsopgøret, kan denne oplysning dog mangle.

Rigsadvokaten undersøgte personer, der potentielt kunne dømmes for forræderi og landsskadelig virksomhed efter krigen. Før en person kunne komme for retten, skulle sagen af den lokale anklagemyndighed indsendes til Rigsadvokaten, som tog stilling til, om tiltalen var rejst efter de rigtige paragraffer osv.

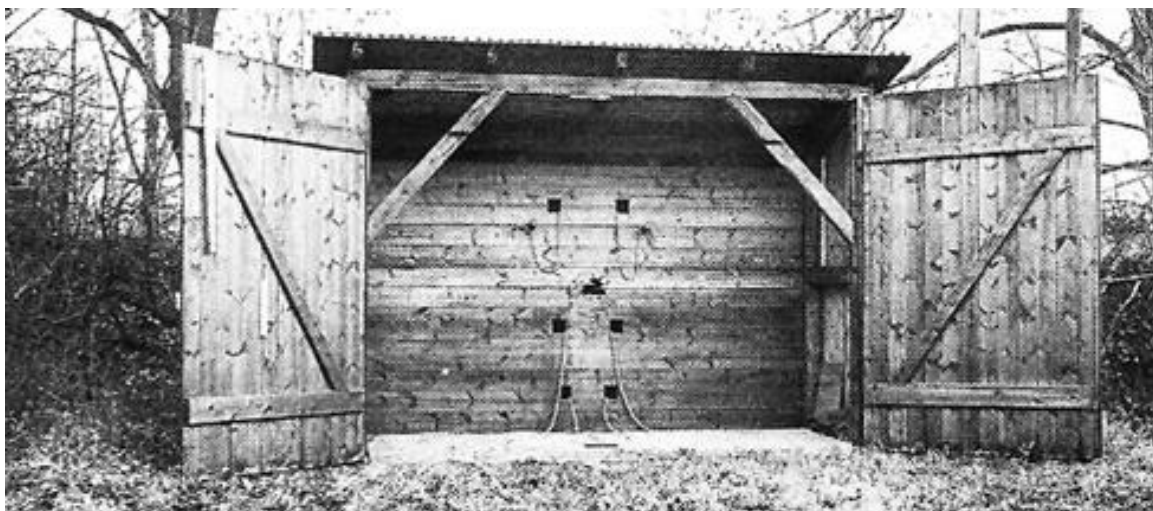
Til brug for sagsbehandlingen blev der nedskrevet et resumé, og de involverede medarbejdere noterede deres synspunkter på sagens omslag. Ofte ligger der i sagen et udkast til anklageskrift og nogle gange også udskrift af dommen. I andre tilfælde er der blot skrevet på omslaget, hvad dommen blev, samt ved hvilken ret og hvornår den faldt.

Disse sagsbehandlinger findes som Rigsadvokatens P-journalsager, og de giver således en mulighed for hurtigt at få et overblik over en bestemt persons forhold uden at skulle igennem hele straffesagen. Til P-journalerne findes et navnerregister, som er et søgemiddel og derfor ikke kræver godkendelse på forhånd for at få adgang, idet der underskrives en søgemiddeladgang på læsesalen.

For Københavns vedkommende har praksis været lige den omvendte af resten af landet, idet straffeakterne her ligger som bilag til domsudskriften. Man er altså nødt til at finde sagsnummeret og efter ansøgning og godkendelse få adgang til byrettens sag.

Det er dog let at finde det relevante sagsnummer, idet der i vejledningen ved læsesalen findes en alfabetisk fortegnelse over alle personer og selskaber, hvis landssvigersager er blevet ført for Byretten. Byretssagerne indeholder også udskrift af eventuelle domme ved højere instanser: Landsret og Højesteret.

*Af de dødsdømte blev 16 henrettet i Undallslund Plantage ved Viborg.
Det var det danske politi, der stod for henrettelserne, efter at både
modstandsbevægelsen og militæret havde takket "nej".
(Historisk Samling og Arkiv Himmerland)*

Østfronten

De østfrontsfrivillige var danske statsborgere, som under 2. Verdenskrig meldte sig til tysk krigstjeneste i Waffen SS. De blev dermed en del af det nazistiske Tysklands krig mod Sovjetunionen. De frivillige var forhadte af den danske befolkning, men regeringen accepterede hvervningen som led i samarbejdspolitikken med besættelsesmagten. Efter krigen dømtes de frivillige for at have tjent Tyskland.

De danskere, som søgte ind i Waffen SS, meldte sig af mange forskellige grunde: politisk overbevisning, sociale motiver eller ren og skær eventyrlyst. De fleste frivillige var dog nazister. Omkring halvdelen var medlem af DNSAP (Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti), og cirka 75 procent var nazistisk sindede. For disse frivillige var det et bevidst politisk valg at søge optagelse i Waffen SS.

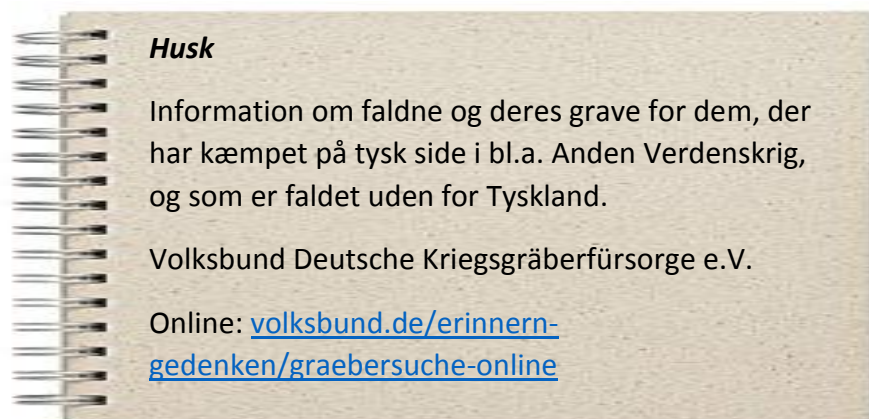
En mindre gruppe af de frivillige var konservative, som hovedsagelig meldte sig for at bekæmpe kommunismen. Andre greb blot muligheden for at forlade arbejdsløsheden i Danmark og se verden. Desuden meldte 1.500 fra det tyske mindretal i Sønderjylland sig for at deltage i kampen for Tyskland. De fysiske og racemæssige optagelseskrav i Waffen SS var dog så strenge, at kun 6.000 af de i alt 12.000 danskere, som meldte sig, blev optaget.

Frikorps Danmark oprettedes den 29. juni 1941 i samarbejde mellem SS og det danske nazistparti DNSAP som en motoriseret infanteribataljon på 6 kompagnier på hver 125-175 mand. Frikorpsets første kommandant, Christian Peter Kryssing (1891-1976), var ikke nazist og arbejdede for, at korpset skulle operere som en upolitisk og selvstændig dansk enhed. Han kritiseredes derfor både af nazister blandt de danske frivillige og af de tyske myndigheder, som i 1942 fratog ham kommandantposten for at knytte Frikorps Danmark tættere til SS. I løbet af krigen underlagdes korpset således gradvist SS.

De danske frivillige på østfronten blev efter krigen en del af retsopgøret, som er beskrevet i forrige afsnit. Kilderne er derfor primært de samme. Af de frivillige, der kæmpede på østfronten, regner man med, at omkring 2.000-4.000 døde i kampene. Faldt den frivillige på fronten, vil Centralkartoteket stadig kunne have oplysninger om den pågældende.

I Tyskland findes organisationen Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V. Det er en humanitær, offentligt støttet organisation, der finder og vedligeholder krigsgrave uden for Tyskland. Den arbejder for at bevare mindet om de soldater, der var i tysk tjeneste, og som faldt på slagmarken, og organisationen hjælper også efterkommere med at identificere faldne soldater.

Som en del af organisationens arbejde har den skabt en søgbar database over krigsgrave, der også omfatter de danske frivillige, der kæmpede og faldt på tysk side under deltagelsen. Database indeholder i dag informationer om næsten 5 mio. krigsgrave, og der er data om yderligere 500.000 på vej. I databasen kan man søge efter de afdøde på bl.a. navn og fødselsdato mv.

Soldater fra Frikorps Danmark aflægger ed på Langhorn Kaserne ved Hamborg, august 1941 (Danmarkshistorien.dk)

DNSAP (Danmarks National-Socialistiske Arbejderparti)

DNSAP stiftedes den 16. november 1930 med Cay Lembcke (1885-1965) som fører. Partiet blev dannet med tydelig inspiration fra Adolf Hitlers nationalsocialistiske parti i Tyskland, hvis partiprogram DNSAP kopierede næsten ordret. Også det tyske partis ikonografi og retorik kopieredes i det store og hele direkte, herunder antiparlamentarismen, antisemitismen og den markante nationalisme, som hos DNSAP vel at mærke var en dansk nationalisme.

Fra begyndelsen var DNSAP belastet af interne stridigheder. Disse blev dog holdt i ave, da en ny fører, Frits Clausen (1893-1947), i 1933 vandt magten over partiet og gav det en vis dynamik på de organisatoriske linjer. I løbet af 1930'erne udviklede partiet blandt andet tidsskrifter som National-Socialisten, ungdomsafdelinger, spejderlignende korps (i stil med Hitlerjugend) og i 1939 egen dagspresse i form af avisen Fædrelandet.

Også medlemsskaren voksede i 1930'erne, fortrinsvis via rekruttering i landbefolkningen og til dels i byernes middelklasse. Under besættelsen var det dog særligt blandt arbejderklassen, at partiet rekrutterede. Medlemmerne kom således fra alle samfundslag. Partiet havde ca. 5000 medlemmer ved krigsudbruddet, 20.000 i foråret 1943 og ved befrielsen omkring 12.000.

Partiet var et lovligt dansk parti, der opstillede ved flere folketingsvalg. Ved folketingsvalget i 1943 fik partiet godt 40.000 stemmer, som gav 3 mandater. Under retsopgøret efter befrielsen blev der indført en lov, så især partiets ledelse kunne dømmes, mens det store flertal af almindelige medlemmer ikke blev straffet. Den almindelige opfattelse, at de fleste meldte sig ind i DNSAP af opportunistiske årsager for at være på den rigtige side, hvis tyskerne vandt krigen, findes der næppe objektivt belæg for. Netop partiets stemmetal ved (de hemmelige) folketingsvalg viser en reel tilslutning i den danske befolkning.

Partiets arkiv, det såkaldte Bovrup-arkiv, blev beslaglagt af modstandsbevægelsen i befrielsesdagene med henblik på at indgå i retsopgøret som bevismateriale. I arkivet indgår også "Bovrup-kartoteket", som er en registrant over samtlige partimedlemmer.

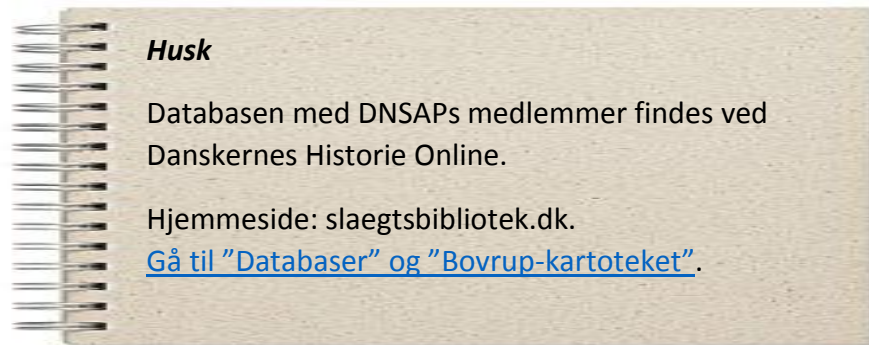
En del af kartoteket blev udgivet i bogform i 1946, fordi modstandsbevægelsen mente, det var vigtigt, at danskerne fik mulighed for at vide, hvem der havde været medlem af DNSAP. I udgivelsen blev ca. 22.000 medlemmers navne offentliggjort. Udgivelsen resulterede i en omfattende udrensning af forhenværende partimedlemmer både i den offentlige og den private sektor. F.eks. blev flere tidligere medlemmer af DNSAP ekskluderet af deres fagforening.

DNSAPs hovedkvarter i Bovrup i Sønderjylland

Danske Slægtsforskere har siden 2018 arbejdet på et projekt med udgivelse af en fortegnelse over den del af DNSAPs medlemsliste, hvor personerne har været afdøde i mindst 10 år og dermed ikke længere er omfattet af Lov om Databeskyttelse. Dette har resulteret i en database med 18.670 personer, der kan søges ved hjælp af navn, bopæl m.v. Den samlede liste i bogform indeholder 22.800 personer. Med tiden vil databasen blive udvidet til at omfatte hele listen.

Tysklandsarbejdere

Tysklandsarbejdere er de mere end 100.000 danskere, der under besættelsen 1940-45 i kortere eller længere tid arbejdede i Tyskland. De fleste tog frivilligt af sted, men i nogle tilfælde truede arbejdsløsheds-kassen eller den kommunale forvaltning med fratagelse af understøttelse, medmindre de tog arbejde i Tyskland. Enkelte blev pga. arbejdsvægring eller protester over arbejdsforholdene anbragt i tvangsarbejds- eller kz-lejre.

Især i begyndelsen af besættelsen var arbejdsløsheden i Danmark høj, hvad der gjorde arbejdet i Tyskland tillokkende – også fordi Tysklands krigslykke endnu ikke var vendt. Efter krigen blev tysklandsarbejderne fra flere sider fordømt for at arbejde for det forhadte Nazityskland. I 2006 blev det gjort muligt for de 4.000 tilbageværende tidligere tysklandsarbejdere at søge den Sociale Sikringsstyrelse om tysk pension.

De bedste kilder til tysklandsarbejderne er arkivalier i Rigsarkivet (København). Her findes der under Arbejdsdirektoratets 5. Kontor et navnekartotek for tysklandsarbejdere samt en underliggende journal. Desuden findes der under Arbejdsdirektoratets 5. Kontor en række

yderligere arkivalier, blandt andet tysklandsarbejdere, der døde enten i Tyskland eller i Danmark, samt straffede tysklandsarbejdere.

En anden kilde er de tidligere nævnte [Arolsen Archives](#), hvor det også er muligt at finde oplysninger om tysklandsarbejdere.

Jeppesen, William A.L. f. 19.3.96 G.
Meilgade 57, Aarhus Herning
Erd u. Beton

~~40.S. 36747~~
Afr. 28.7.42

Andersen & Berg
Deutsche Werke
Kiel

40.S. 36747

*Kort fra registeret over Tysklandsarbejdere fortæller allerede en masse.
Det var William A.L. Jeppesen, der var jord- og betonarbejder i Aarhus.
Født den 19. marts 1896 i Herning og gift. Han rejste til Tyskland
for at arbejde hos Deutsche Werke i Kiel.
Der findes en sag med nummeret 40.S.36747*

Husk

Tysklandsarbejdere hos Rigsarkivet. Start med at slå navnet op i kartoteket, hvor der så vil være en henvisning til journalsagen.

Arkivskaber: Arbejdsdirektoratets 5. Kontor

Arkivserie: [Navnekartotek over tysklandsarbejdere](#)

Arkivserie: [Journalsager for Tysklandsarbejdere](#)

Danske arbejdere bydes velkommen i Tyskland i januar 1941

Konklusioner

Besættelsestiden tiltrækker sig stadig den dag i dag stor interesse. Det er der sikkert mange årsager til, men det er stadig så tæt på, at de fleste kender eller har kendt nogen, der har oplevet denne tid. Samtidig er der grundig dokumentation af rigtig mange forhold fra den tid.

Perioden fra 1940 til 1945 var selvfølgelig helt anderledes end fredstiden. Besættelsen berørte samfundet og befolkningen på mange måder, og den var udfordrende for dele af befolkningen. Men ikke alle var dog lige berørt. Hvis man levede på landet og i øvrigt ikke blandede sig i tingene, kunne hverdagen på mange måder være, som den plejede at være.

Det var også en tid med stærke følelser – følelser der også fik afløb efter befrielsen. Der var et stort behov for vennebilleder og fjendebilleder, og tingene blev ofte sorte eller hvide, hvad de ikke nødvendigvis var. Følelserne blev sikkert i mange tilfælde ført videre til de næste generationer, og det kan være årsagen til, at mange i dag forsøger at finde ud af, hvor deres familie stod under besættelsen.

Ofte er der i familien historier fra besættelsestiden. Det kan være om modstand mod tyskerne, om lidt for meget venlighed over for tyskerne eller andre beretninger. Dem har man en trang til at få undersøgt for at finde ud af, hvor meget der faktisk var om det.

Der er heldigvis – som nævnt – mange gode kilder til at belyse sådanne spørgsmål, så der er gode muligheder for at undersøge sagerne. Måske lykkes det ikke – trods kilderne – at få bekræftet eller afvist historien, og det er selvfølgelig ikke tilfredsstillende. Uanset hvad, er der så mange løse historier fra besættelsestiden, at man som udgangspunkt ikke bør tillægge de mundtlige fortællinger i familien for megen vægt, uden at der er dokumentation, der understøtter dem.